

JUTÍ ÂENSTIK NUGKA SUJÍTKACHUNUM MATSAMSAWAÍTJI

Julián Taish Maanchi

Jutí âents ainautik nágkamchakuik nugka agkannum matsamsau ainajî, ¡chaj! jéga mûun jégamka, aja ajami ájâk ájákmaka tajimat, tagku ainau tagkumjúmkä, ñawâ tsakapaka kuntin egaka yuwaku, nunú ñawêtaku namakash nijâ pegkaká ukusa ijui yamiska yúu, namajka yúu awajmâtái áyi. Nuigtushkam nuwâ bukintin ñañakûti juti aishmagtishkam ñañáku; kugkuk, achu ainau chigkajkamu mukin tûjukû ashíi iju dautua yúu, yamiska yúu wajaku pân jamamtuchu matsamtâi ayi nugka sujtkachunum matsatu asa.

Nugka puju-pujujam ájâk ájâmash shíij tsapachkûi, ñujumkash katsujman nejêu, tagkuchish jínu, kuntin egasa yumainush tupákûi, entsa nijâsa yumainush yupiak, jíuch tsupijmamainush tupákûi, jéga jégamain dukash tupagkî wajakmatâi. Tíkich nugka wekaetusá pegkej diisa nuni tagku jijmaku nugkash wekaetusmawai.

Tíkich nugka wekaetakuish fína asaukajig kajimátchatâ, tuke ukuaku núnistaña, yaja nugkanum pujusáish kuntin yupichu mantumsa yúu, ájâkash pegkej tsapau wainká ukukiutik wakétjûki takajmatâ. Asauk numi kampunkamunmash uyai ájâka ukukmau ñunchi-ñunchitjû wajaku nejekú nunú yuwaku tâjímnaekuish tajímnaetâña. Nuní matsamsamu âig, yamai apachi pujutâjâi utsunijâ matsamsa jutí yachiuchijíjâig nugka tesajnaika sujitnayaku manitú matsatji, ñaunchuk jutí mûuntash jutík matsamsashmau umiaku, nuninaku ñaunchuk matsamiaj nusha ina-inayá matsamsaji. Ñaunchuk jutík-jutík matsamiaj nuwik apachjâish jutí nugke akasmataku sénchi manitkamui, atak íi uchijísh ânenjâkats matsamsatin atinme tusa.

Imatjûka ayamjû ajakmau âig, yamai uchi papichin aujsawaitjai tuwinau, chicham epegkeá maánitash maánitsuk tútupnik chicham epegkeá matsamsami tuwinakjâi inai-inaitam yamai shiwaj depetmainuk minina, jutikam ataña tusa jutí shiwajtik apachjâish chichamak apakaik chichákchawaitji.

Yamai uchi chichamnash antuinawak juninak inítaik uchish mûunta chichamenak antukchau ainawai. Mûun aújmatak túajame, ñaunchkek jutí mûujâi Nugkui juti âets nujantai waitu matsamtâi wantiíntuk nawanjî susam jukî apujus, yutain untsukmatâi yúu matsátmaun,

Uchi yájauch itajâk matsamas Nugkui chichajainak iwanch untsukita tama, Núgkui chichak atsa "iwanchik ishamaina, wakettanash

waámak waketsa" tusa tuinamuitak -untsukta üsh wainkatajtaji tusa wai-waitkam, Nugkui chichak jwâjî îwanchik kaúnkâ!, tima îwanchakam jéga tanishjinig atút-tút, jiinmag ekét-két, ishamain wajatâi uchi sapijmainak jâwankita, wamak âwagkita! Tusa imatjam Nugkuishakam jwâjî îwanchik waketjâ!, tamash waketaínachu, nunitai waámak âwáagkita tama - wiika juwi îwanchik wáamak wakettsa timajîme takug -jwâjî îwanchik waketjâ! -tusa tamash îwanchik wakettsaya tuajame nunitai, uchi sapijmainak jwâamak âwâágkikia taja! takug yukû jûjâkug jînum sûjût yukunkaya tuajame, dutikam Nugkuishkam jwii...!! takug jîuchijinak kutsá-kutsákâa jéga esajin wakau nunik ekemas:

jKegku kegkúuu jûjâiiita dukujuna mûun duseji yúwaaamnum!, tama kegkushkam kâuu-kâuu-kâuu-kâuu, takug wîjîak jukitakama eweteu. Nunitai ashí ájâk tsanimpak tsanim-tsanim, paampak winchú, ínchig inchúinchi, ajak dupák patamsaya tuajame, nunitai nuwâ wainak ajanum wégajai tusa wéu wagkag juniawa takug wakitki tupi-tupikakâa jéga takamá, Nugkui nuwâuchik, juega esajin ekemas jKegku kegkúuu jûjâiiita dukujuna mûun duseji yúwaaamnum!, túu eketun kâuu-kâuu-kâuu-kaau tusa wîjîak júj takiu tuajame. Nunitâi nuwâshkam kanampa juwakug pisu-pisu kûwât, pisu-pisu kûwât amainagtajkamá, amainagtajkama, emam Nugkuishkam tûût ikima ikšin uchia imanun najana egkekíu. Dutikamun jukî apujus ñujâmak untsuktá tama j mama supichkiri!, tuyi tuajame, tama mama supich tuntujkasâa tûwâu, nunitai paampash untsuktá tamashkam ipaampa champiachkiri!, tama paampashkam chanaj tûwâya tuajame, nunitâi kajejük -túu untsu ekeemtsuk jshûj untsukia taja! takug tugket ájâm paat iñáak tagket pujak bukuit numpijnum egkemkau tuajame, nunikmatâi ájum tsâwâinak ikinak tûût tsawagkia tusa mûun aujmatin ájami (Duwik mûun aujmatsamu).

Juna taja junak wainka chichakchmaun ujatsjime, jutik chicham emesjâmunum Nugkui jutí äentsjâish tupannaijâwai nunikmaunum kuwashat nujan tepeuwai. Jumamtin juti mûunti chichaku apachik nugka pegkeja wainkag kakajûts ukutsa tamawaitak apachin ipa itái-itáinakûi yamai yupichu jijá ishimainuk matsama minína jutikam atatji tusa chicham étsejmaunak jutí uchish antukchau ainawai, nuninak kakakan chichakaj nugkanash ayamjûkchatin ïjûnjâ matsama kajéjam yujáji.

Uchita jûjúna takun, ñáunchuk matsamiaj nunú waketjûki nunisaik matsamsami tusankesh tatsujai, ayatak etsegjâi sîna nugkesh itujsaik ayamjûkaj, nuniaku jutí âents wêgantutik-wêgantutik nugka matsamjûka sîna mûunjîsh wajúk chichakag matsamsaush ainawa nunisa waitkanitsuk nugka matsamujimi, nuniâjin apach âents ainaush fî nugkeén pujuinaush jutí chicham jitia pujamun antúku atinme, wajuk fîsh chichakaik matsamsaush ainajî nunisag tusa taji. Jutí túke jéennaitku tikich chichakti tuâmaitsui, numamtin fîsh chichaka pujumain âig, tîkîch najasa chichajtâi matsâtji. Apachik ñáunchuk nagkamas jutí mûunjînak nugka atantuinak waítka ajukú ainawai áantsag yamaikish jutí nugkan matsamtuawaj dñitatskaita tuke nugkentin tumain depetkachmin chichainawai.

Yamaik jutí uchi ainauch apachi chichamesh shfij antuinawai, wají waimataitkuish waimakajê. Ñaunchuk uchití âjâmiaj nuka jintâa wekaesa waímakaish, sîna patañí pempeentuki tutit awajkatasa waímashtaña, beset ematajtakuish jutí mûunjîjái chicham umika besetash ematai ayi. Amesh numamtin papi aujsau ainaujâi ijúnjam chicham umikam mûunjum ayamjumainítme. Ame papinum waímam nuka shiwâj pataimin waítkainakui ayamjûktasam unuimame, wainkam ajûmaish unuimajuítkum pataim pempeéntukim apachjâi beték waítkastin aipa. Ñaunchuk 1915? Ayatai nunu wampustin juti âentsun apach waítkau âjâbi tuajame namak kucha tutai iñáka âwî, yamai Diip taji nuna tsumuchijin Kumisario entsa tutai awai, nuwî suntaja apujî Kumisarium pujûyi tuajame.

Núwi pujús jutí mûutan, nuwêuchijin achijuk dijijû etam, jutí mûun tuntûgkusnumia, Dipâ, Majanunmaña, senepiâ âatush mûun Shunta ayi tuajame inia nuwan Wampis bisâtkama jukimu kanus akinau tinu ajme nunú datsamea Diip wakâ dateman pujûjû mûun, Nañashun, Mañak, Sukut, Bikayu Tukup, âátus ipáma apach waítkajkam chichaman umijûk Kumisariun nagkí mau ainawai. Núwi nagkamas apachjâig shiwaymaekau ainawai. Nunik matsatu jacha, machit, kuchí ainau amuetâi juti mûun chichainak dekas atak apachjâi chicham apakmi tusaj, uwej amum kanu awak umikaj shiyaku ainawai majanu nujinchin wawa chikaku tutâi yamai "Bagua Chica" tuwina nuwî utsanatasaj wéenak. Chinchíp mamak iñákmaunum wakattak kanu matsainak kukaj jiinkaj muja kâjajûk ayamun amakaj wée-wéenakua utsanawaju makichik apach aja takáak pujamunum. Nunik waínkaj jutí âentschakam atash jikgamun ináktuinak untsuinau jkumpaaa...!, jkumpaaa...! tamá apach âimak

jatsa...!, jatsa...! takug tupikaki jéga wetai kuwichkin utak wegawai tusa tjuñai, aseru takaku jiñki nugka tuntujút tikishmasag ipaaaa...!, âents ejapena wajaun tutujút túpuj, ipaaa!, tutujút túpuj ôjútai, jamupaji, amupaji! takujag pujut ñumpunak shimal, imachik asa kurnitinak jtutu-tu-tuuuu! Umpuinai, nuniâ ñawâ sâak tuajame nuna dapampayi tuajame ;jau, jau, jau, jau! Wajatâi apachmij Antunium tinu âjâmi nunú chichak juchita kakajtajum, aishmag wajastajum apach amupaji, peg kakajtajum ñawâ minakûish numí awattajum! takug tupika wekamá numí anentâi tepettaman júu takiu, nuwi ñawâ minitam pujút awatí maa ajúan aepeak tupikáyi tuajame. Nuniâi tikich âents ainauk numinum wakiun ñawâ ejeñi jiyatai kâjénak pujúmitkayi tuajame. Nunik patañi amutkam apachmij Antuniuk êwemkjâu, nunik wakitki Diip tâjâ ;apach, apach! amupake tusa, nuwî mûun Antuniu wâjantak ashí namakan wekaetus chichaman umijúk apachin amukú ainawai (Bikayu Shunta). (dakumkami apach nagkí amuamu)

Jutí fina mûunjî maniawaj apachin waintsuk pujamun, nagkamchak Tirikus, Datikirijâi (Trigoso y Reategui), wakaya tinu ajami Diip, nunik Tirikusak inia nuwan Tsuntsumchin jukí pujusui Diip iñakui nuna tsumujin yamai ideal tuwinawai nuwi.

Nujai chichas pajamunum, nuwi wâjâuwai Mûun Alfonso Benzus Arévalo, nuwejâi Guillermina dos Santos, Roldan Torres Sánchez, nuigtu nuna yachi tikich âentsnum akiamu Alcibiades nuigtu Manuel del Aguila Grandez, âatus Diipa anui matsamas dita uchijin jintintuatnun chichamjûkaj Diipa nuwi papi aujtâin ûjâinu ainawai 1946 wampustin. Dutikajtâi mûun Benzuschakam nûshkam chichamjûk kanampa nuwi ûjâinui dutikak nîna nuwen Guellermínan apusauwai jintinkajtin ati tusa. Nuna dutikainakush juti mûunta uchijinak pachikchau ainawai, ayatak takatan inainak papinash aújmitkakchau aiwai.

Nuni matsatai 1949, tatakura Cuesta, Saleguijâi âatus nagkamau ainawai inia uchi chimpimáatnun nagkamainak, nutik apachjâig igkunijmawai. Yamaish nuke ami uchita atumesh pêg kakajtajum tusankesh tatsujime, ayatak jutí nugke kakajâ ayamjukmi tusa chichamunun junash ujâjame. Nuigtushkam jûjú pachisa chichamunum titajame, yamai uchi apachi pujutin utsumakan shíij pujuschâinjâsh tusa nugkéen sujûktatus ânentaimainaûsh ainawai, nuni ânentaimuk nugkeén jinkí ukukâ apachnum yunumak tsakak nina patañiish wajúk matsamnukita nuna kajímatunig nuni ainawai. Tijagki ame nunú

nuniakum pegkejan ânentáimkun junash juniatsjash tiipa, nuní ânentaimkumesh âjúmaish yapajinashtinaitkum, nusha wainka nuní wekayipa waínka yushiktâi atasam nusha nuní ânentaim wekaetatme sij esesam ânentáimkau atá. Ñáunchuk mûuntaish juní ânentaím yujátnun ashí dekapsau áinawai, nunikmau áig yamai uhiti mûunjuish nuní najâneákchamunmash wainka nágkamim pujújun yapajâchâinjâsh takumesh yapajâshtinaitme duwi tajame.

Ñáunchuk mûuntai jímaj uchi tsanig chichainak: úi yatsujû âents ikam wekagás yupiajûi timau amítusaj, ikam jiinkiaj ñujag tsamakun yúwinak yujasaj, âentsu wainainak ewakmamak kakûjkâjá pisa yujau, nunikaj nûkap tsâwan yujainakush yupiakchau tuajame. Nunik tujikaj chichainak –Ikám jiinki wekaekuish jégá pujutik wainka yupiajtajai takuish yupimaitsui ayatak jégá-jégánmag ânentaimname” tuyi tuajame (Duik mûun aujmatsamu).

Nuwi jûnak ujájame wainkam mûun aujmatsamui tusamek ânentáimtajaipa, junak inía uchi yamaikish metek, apachnum pachinkaj tsakainak apachmagajai tusa, tsakatuch pujusa yúu aajakmauchijinash nauchijin kaji-kajimatú, apachnum wekaekush pataichijîn wainkush igkug jutí chichamen aujsashtinun datsantin, apachjí najñash yapajâ, jutí uchichua nunin wâigkaj yujainawai, ame wainkam nuní wekáekumesh apachjâi metekak achatnaitme, wajúk yapajñatajme ki jutiísh apach dijâuk ainaj? Apach pujut waímatkau achakmek metek pukujchátnaitme, chichame shíj nékakmesh wísha metek achâinjâsh takumesh apach wegantu ainau dakunkut igkuam achatnaíme. “Chaj wítsu tsakatchitkun tsaagnash, baikuanash, datemnash ekeniaja taunush atak apachmagatnun waímatkachunuk apachmagatja túuk ânentaimchawaitjai” (Mikayu Shunta). Nuwi waínkam datsan nuní ïwâinmamá wekayipa tusan ujájame. Nuwi tajame ñáunchuk jutí mûunjíg nugka âgkannum matsamsaj shíj dakujú matsamianume nuní matsatun apach kautuawaj jutí pujutinash eméstujmaku ainawai.

Añumpa juna pachisan ujájam juna iniastajame ame ânentaimsamash çtikich pujut utsumakaish metekash ñáunchuk mûun patañsjâisih ânenis matsamia nujâish metekash ânenáimainit?, ame ânentaimsam metekai, metek pujutash ûmika wegaji tusa takumek ânentaim ichichiajam ekemsamatükta, dekaskeash mûun ânenis matsamia nujâish metekash ânenin ainaj, nuwi tajame ame ânentaimsamash:

- ¿Yamaish yáita uchijin jintâa aepsâwâ tsakapak, papí aúkum weta tusa awemaush?

- ¿Yamaish yáa ñáunchuk mún jégan jégamak shíij iwa-iwajús, aja ajamí tajímat, nuwé nijámach ñajátuam ûmak patañijái untsunik âjámnyin âjámia nunik pujaush?
- ¿Yamaish yáita kuntinun maa yuwakúsh patañijái untsunik akikchaun âjámnaínush?
- ¿Yamaish yáita tsâagku bushutuk washi ânentan, tagku ânentan, ñawâ ânentan unuimaj êgák yuwaush?
- ¿Yamaish yáita kakajam chichamtin, chichamesh yajuptushtáish?
- ¿Yamaish yaá uchia ñauchuk mún, mûuntak-mûuntak untsunikaj chichaman jintiajaj besetnash emayanum nuni ânentaimush?
- ¿Yamaish yáita yachí jakamtái uchi bitaikan ñajúak, jintâa wetajum tusa chicha-chichajkâwâ tsakapau ajamia nuninush?
- ¿Yamaish yáita patañin chichamai pampantíajtaish ayámkajtak chichamnash pachâa chichaush?
- ¿Yamaish yáita yáchí jáak ijajmak tepetaish kuntinchin mantus ejetin âjámia nutík ânentaimush?
- ¿Yamaish yáita kuntinchin egapak yuwakúsh shimpankaij tusa kuitamas yuu âjámia nútikaush?
- ¿Yamaish yáa nuwâ ajajin shíij ipantuj êwê yuwaush?.
- ¿Yaá mûunta nuwé apatkash makichik jeganmag apujus inama yúu âjámia núnik pujaush?.
- ¿Ñauchuk mún wáimakuitak, ânennash ûnuimajûitak pachimakchau âjámia nuninuk aina yamai uchi papi ûnuimajush?.

Jûmamtin pachisa inimainuk kuwashtai, nuwi yamai inaitajame amesh ânentâimsata. Nugka agkan matsamtujmaun pachis étsejíitkush wagkan pachimjâsh jintiáwa tusa titatme, añumpa nûgkenchau jugakmak ashíij pujút yapajínak wegawai nuniakui yamai waíttanum, nugka yatsútjái sujítinayat, kuntinush egapasa yutâish, mún jintjâa wekaetin âjámia nusha ashí tsuwapakji, imájtûamunmash tuwí uchish wéga jag pujutnash níimajajtinme.

Pujút niímajchautinak disjúa yamai uchi wajukenawa, ashí sîna nugke sujujâ matsamsa ayamjúktinig apu anaitukâjê tusaj, auwai níina mûunjí pujutin ânének

tama waínak tawas tunatu najanamun juwakug taket atsejuk wi-wifitjai tinu ainawai mún ânentaimtanash egkéajchau aínayatak, tikich âents ainau dijsátnume tusa. Nuigtushkam apach ainau, dita tsawánjí mamikiamu jegatai nunú nantsemjúami tusa tuwinakûi, 28 juriutin uchí-uchim ñumpunka ñáunchuk.

Iwa iina múnjin kayanum utsâi âmúyi tuajame, ñajagken etish âmu awajmatâi, Tseje jutí âentsun ayamjâk kaya wajajúnun yaasun usuktúa, daekan nenan shíj papajâ umik nuwi yasun usuktúa, Iwa anagkuatnun yaas tuntukun juük chakinchinum âimak Iwa matsatmaunum ejega chichak: "apachi amain yaas ñumintsak tsamaka wajame imanikun animash yusa dekapsati tusan apáatsagchik takujkímâme" tusa susam ñuwa, yumijin ñumintskan dekapej, Iwa chichak -yajautsui tijágki, minash kashin îwáintujkata yuwâjtai tusa tama, -ayu apachi kashin ashi uchuchijmijâi minijum yuwatajum tusa tima, tsâwâinak ashi uchi-uchim chagkinchinak tsukapêastâa pujút ñumpunak shiyaku tuajame. Nunitâi Tsejeshkam usukâa umikú asâ kaya amain wajas, ;apachi ashi uchijmijâi utsánmek ejapenkum kaaampu!, kaaampu!, tita! tama Iwashkam ashi utsani ejapeantak ;kaaampu, kaaampu! tutái daek nenanmaun metét tsupijkam pujít tsujímakâj ;uuuukasúa buchig weajúnun utsana jinai tuajame.

Nunikmatâi Tsejeshkam dipas buchig chipajunum achimas akagak, namput iwaku amaitisi nunin mantuawâi tusa usukchijin juki jîuchijin usukia-usukia ;waa, waa apachjâa! tusa buu-butkâwâ, dipas achimas akaikî diikma Iwa butsukeg kayanmag peét-pet wâigkâ atatman wainak, ashi-ashi niimaj iwaku atsutai ;kusui tunau jinutpae! takug Iwa butsuke pemaj atatman juwakug dijaichijin pake-paket anujâ juwakug see ânentaijun umikjai tiu tuajame, dutik jukimu asâ Tseje butsukeg dukap apu tuajame (duik mún aujmatsamu).

Jutik tsanujâ amumain apach ipaamamtâish shimutin ainawai, juniamush pégkejchawai tusankesh tatsujai, shíj âneasa ipaniamu akuig nusha túu pujumaitsui, juka shíj ânentaimtusa dekamak jûjú tsawan etegkamun emematin aina juka, íí múnjinkesh ayamjünak chichakmau tsâwanjiigkesh jegatai tinu ainatsui, íína shiwajâ ainayatak "juti" nugkanum matsatui tusaj dita chichakmaunum juka jutik njamchish umuttañai. Duwik mún Aujmatsamun ujaákmajim nunú ânentaimsajum dekatajum ;dekas Iwáash aya juti múnunta

amu ajakush? Yamai dekam jutí äents wegantunak tíkich äents ainau jítí ikam matsamin ainautinak amupá ajakú ainawai. Nuigtushkam dekas apach ainau kaunainak juka kuntinjái metekai tusaj äents junin yujakai tusa jutí múnjinak kâjéen ajaku ainawai. Nunú aú-aújmatam shíij jintiasa dekachmin antukuitji, nuniku yamai uchi dekainak duwik mún aujmatsamu tinu ainawai.

Jutí shiwaj wéántutinak ashí tishipij, atumi múnjinak jutik amutjamkau ainawai tusajag tikich äentsuk ujapakchatin ainawi. Duwi ñaunchuk múnuntak “jintâ kakajâ wechautik patâ mau wâñakuish beset iíkmakchatnutik ayatak tagkumattaña” tinu âjami, jumamtíñ yamaikish fína múnjin tutit awjú ajakmau tsawanjí jegakui ayatak emematin ainají. Jutí múnjig tsawantan mamikâwaj jûjû tsawantai nijámanch ûmutâi atí tusajag chichamnak umikchau ainawai, ayatak ikam shiyakaj kuntinun êgâmak kaunawaj sutunash ijunaj umutnayá ajakú ainawai.

Ñaunchuk mún papi agatan unuimátjachuk dita wají utujchatnak wainkau ainawa nuna agaj ukujtámkichunmag juti mún waitkasmaush dekámatsui, nuigtushkam apachish jutinash wajúk diijmasuk ainawa nusha shíij dekachuitji. Nunin áig yamai uchi jintias ãnentaimainachu asaj dekaskets apachi pujutai imashij pegkejaita tuwinak pachittsau, shutuk epenkamunum makichik tugkæ timu ewemtûjchatin wekagama nunin yujau waigkaje. Atumek chichamash imatiksajmesh jintiasjum dekatsjume yáa pata wegantuk papinum agajash iwâintujmaki. Dekas papi agau aina nunú juti múnash waitka ajaku ainawai, nunin asaj dita múnji takamsamujinak ûwínak juti äentsun pachis agákmau yamaikish aujin áame, nushakam ashí waintsuji tíkich chichamai agaka íwînajmau asamtâi, nuwi yamai ujaktajame.

Yamaipat 1970 wampushtin, tíkich äents kaunawaj matsamas mún kakajam ainau matsami nuninun, tatakura aidau Díipa nuwí matsamas Awajún ñañají tusaj jutí múnji najin anajmas numi dakatâin jukí itawaj, yamai Awajún mún ainau tâwaj natsemjúatnume dita takajmastinjí ainaunak ikamjukan itajúawagjái tusâ anagkuam, ñaunchuk Tseje Iwan yasua usuktâa unumpijû tuajama numamtin mún ainau ájâmi:

Achañap, Pascuaj, Datikiri, Manunse, Mashian, Mashigkash, Chuu, Juwag nuwi tikich ainau ¡chaj! kakajam atsukianum imannash ájântutsuk, yamai yakat *pueblo jóven Juan Velasco Alvarado* tuwina nuka ñaúncuk mún Kuji ayi nunú tíkich äents ainaujái Urutagkan (Roldan) timujin takajuinak numi múnunnak amukú ainawai nunú asauk numi kampujkamu ayi, imannum múnuntan etsanun jíjaj ijûmaj nantsemtíkainak, pirutnash wasujâtajum tusa nuní múnuntan ãnentain ikajtukaj tsanu matsamin ájâmi. Nuna yamai ¡chaj! atumi múnjí najin juki itawaitji, nutikamun múnjum jínak juna ukujtamkiuwai tusa, ¿yamaikish fwaintamak aji?”,

jurik uchita ñaunchuk mún kakajam ainaunash ájantukchau ainawai nuka yamaikish nunisagke. Duwi kakáagjum papi aujsajum wají waimataitkuish waimaktajum wainka tsanuam yujaijum tusa ujamash ayatak yúnutuinawai.

Áantsag tikichnashkam ujaktajime anu Diip iñaka awig 1964, wampushtinchakam tatakura wegantuuk awajunin apach kasajúinak waitkaina nunú ayamjájí tusaj kura Puerta ayi nunú Awajuni wâjí sumatâi atí tusa nunashkam nuní anajmas, dekas awajúnautskaita tumainun wâjí sújútâin “*Cooperativa aguaruna jebe*” [ACJ] júnak nagkamawajúi mún Cervantes Longinote Díaz (iníayita numí najtin ayi), Cristúa (Cristobal), Tupiká, Torre ááatus juti áentsun inaj jéga mûuntan téjía jégamkamunum wâjísk bete piyaku ayi. Nuna sújúktinun Aripiu Jíimán égkeu ainawai ame wají sújin ata tusa anagkuam suják pujuyi. Dutikamuñum juti múnjí, Díipa nujinchinia, majanunmaña, senepa nujinchinia, tikich namaknumia ainauk ñugkípkí duwaben, paki duwaben, ikamñawan duwaben, uñu duwaben; shijgnak ikaunmawaj sújainak wâjínak japíjpíkí sumayanume, nusha dekachmawai ɻnuna sujainak kuwichkin ñajumianum nunash itujkauts ainawa?, nusha yamaikish dekachmawai. Nutík Aripiu sújú pujaun tikich kurajái takau Dr. Daniel Gubian Hechebarría najtin ayí nunu tââ wâjí imatika sújâmun wainak, nuigtushkam Aripiu nuna súják waitú pujutai, chichájâk ɻaminash wajúpa jûjú wâjí sújâmunmash akíjmainawa? tusa tama, minak jûjú sujákum pataim ñaigtá tujutiajmatâi sujakun pujújai tusa Gubiankan újái tûjúti timayi:

Aripiu juka jutík takaji tusaikish tichamui, ame jûjú takamunum kuwíchik jukítnujmek nuusha papi umikmau jûjú awajama tusa inaktujsamtâi- nuna dekan kura chichajkun mimash wajük akigjume tusa tâi, kura chichajtak: aminash yáa tsanujmakiña jusha inime, amesh túu-tutak pujum tûjûtíjâmi. Nuna shíj takatasa pujâi dekájtûawainum tutsayanumtai núninak yapajtuau aninawai. Nuigtushkam San José tutâi awai tséasim wakáttak nuwísh wákean wajúpa kura tagkúmkachu ainawa nunakésh jutí mûuntak dekáchu ainawai wajük takasuts ájâmia (Alipio Jíma; igkua aujâi juna etséjmayi 1999).

Nutík takáa pujau cura Gonzalo Puerta ayi nunú 1968 wampushtin jakámtâi¹. Núwî cura Francisco Rodriguez jugatuk takáa pujau nushakam jáak ukukíuwai.

Nuwi nagkamas wají sujútâinak najín yapájtuinak anaikajúi SAIPE. Nutikainak Aripiu júnak Castillo Reategui (Datikiri), ame yamai sujúkta tusa

1 Padre Puerta Gonzales tutâi jutí uchití pumpuku ayi nunú jakauwai 1968 nunikmatâi ukusajú ainawai iglesia Santa Marfa de Nieva.

apujsam nushakam sujâk pujuyi, nutik anajmas kura dita wajijin sujin ajami. Nuní matsatun 1972 wampushtin nagkamas mûun Juan Velasco apu egkema ashi tishipij emak kura takat sutainash epetiuwai, nuigtushkam uchi jintintâin chichamjinnash ashi tsupiak NEC (Núcleo Educativo Comunal) najanak émak Äentsnashkam yapajkauwai nutikam shimak Castichuchinak tikich takatan anagkuawaj wainak inaisajûi, dutikamu yamai municipiu egkema jinta japimin pujuwai.

Junak ujajime atumesh dekau atinme tusan. Ñaunchuk nugka agkantunum matsamsaik wainka iñk pempeentuniki tsanuníjchamui nuniku âig jutí mûunta tsanuinak nutikin âjâmi tusan jintiasan ujajime.

Juna jintiasan jutí mûunnash wajuk tsanujûuk âjâmi nuna ujajim nuní ânentaimkau ainau, yamaikish matsamas apu waipaktinme atumin mûunjûmesh wajukuk âjâmi dutiksajmek iwájmamkatajum tujamkujâi ânentaimkats nuní îwâinmamku pégkejnats îwâímamja tutuñai tujash tikima nutikamak amaitsui yamaya jûwîg.

Titajime ¿Nuniasajash nagkanainakush ipaamak patâa ainaujâi ijûntsa sutu ûmutiama nuninuk aina? ¡atsa! junak ayatak wajuk ñaunchkesh dita mûnjîsh iwajmamnuk âjâmi nuna yamai îwâinkatnume tusâ tujamainakûi nuninaitji. Juna juniaknuts shhij mina patajun pujutin îwâínaja tusaish nuni ânentaimaitsui, nunú nuniakuik iikish éme ânentatumaku nuní wekaechatâi, waínka dakumkajtú wekaekuik yushiktâi atatji.

Nuigtushkam apu ainau uchi papi aujtâin jegamjuktajame, wâjîinkesh amastajime tusâ mûunta ijûmaj nantsémtikin ainawai, nunú ânentaiyai ipam wekaemaitsui. Apach tsanupainak jutík anagtama chichajtaish juti uchi detseuch yujasaj, wîi îwâímkatjai nuniakun kuwichkin jukichainjâsh tusajash ashi dekapmamsa yujainaush ainawai. Ame papi aujsawaitkum mûunjum jintiasa ujatsuk ameaske pataim pempentukim anagkuam apachnum utsaam mûun kitakai waitkamaitsume nunúka tikima jutí mûunjig dutikaik waitka wekaemaitsui.

Juna taja junak, jusha junimatsui tusankesh tatsujime, ayatak ujajime wainkaik wásu-wasujkamtâig nunishtaña, ñaúnchuk mûun wâjû matsamas iwajmamá ajakmauk, mûun jinta wekaetusu usuimitkájtsaigkik wainka ânenjakats juki wasujkam wekaemaitsu, jutí shiwijash éme ânentaimtinaitkumek. Nuniachkumek amek pempentumakim busamame, nuní wekaenutinak ajûmai uchi tsakainak mûun wekaga áu wainak tsanum wekaetsuaya tusa datsan ipatatka yushikiam wekaetaña tuajame. Ñaunchuk mûun nuní ajakun, yamai uchi wajupa pachis yushikchau ainawa ame tama wekaemaitsume añumpa.

Dekas iina múnjí matsamia nunú aujmatkuik jutí shiwaj, achuar, wampis, shawi, chapra, kantuash wegantu aina nujái ijúnjâ ânenjakats, juti múnjígi juní matsamin ájami tusa chichaku, dita áentsush wâjintuk chichakaag matsatua, wajúk tsuwamauk ainawa, wajúk kuntinchinash égapauk ainawa, nugkanash wajúk akasmatainawaki nunú jintiasa chichamainitji. Juti múnjí maniu ainakuish yamaik nunikchami, ijunta matsamsa iish chichaka depetmamka matsamsami, tusa ânenjakats ditajái ichishmamjâ chichamainitji. Wainka apach ânentaimain aina nunitsuk, nuigtushkam apachits yacha asá tuwinawa tusa wainka yunum wekaemaitsui kuwíchkiuchijí yunuúmjaku.

Jutik-jutik matsamsaik amek dekachuitme, wâgkag juní matsamnush ainawa, itujsanuk wajjin kasajkaj tusaik nunú ânentaiyai juti shiwaj wêgantutik niníshchamui. Untsu apach ainau jutí pujutin disaj wâgkag jûninush ainawa tusa ashi ejegaj dijatin ainawai, nuwi tajame ii tsumainuch ainakuish imanuk pachitnaijaik ânentaimtunijaik niníshchamui ayatak itujsaik juti nugke ayamjuka ñaunchuk iina núnjí chichaman antakats matsamia nuní matsamsaj tusa nunú ima senchi pampanjí. Untsu jûjû taji jûna apach ainaush antujtamchakuig beset tepeatnutskaitai tajai, ñaunchuk mûuntaish, múnjí beset emachmaunmash uchijí jintâa yujaina patañi mantamash besetnash ema ajaku ainawai, nuwi tajai ajumaish chichamak tepeatnâ, duwi ames éemtiksa dekau atá, atak chichamai maniakum utujiam áim.

Añumpa ajûmaish íina shiwajig juna aujus wainainakush dekaske, Awajúnnak dutik tsanú ajaku ainawai tusagkesh tichatin ainawai, íi uchikesh jinta kakantuj wekaetchuk tishipij ânentaimas dekashtin ainawai. Tujash betebetek achatša nuninuts ájûmaish uchinash ânentain ishitujtin ainatai, nunca kâkâas depetmamainak ajûmai iwanchnumash chichaman iwáktin ainatai. Wajupa wampush nagkaemakiuwaita, jutí waitkasmaush imanisag tsawan nagkaemaktinai juti uchi chichamai maniamush, mesetak waamak emachtaña, dekas juti múnjí waitkasu betek ejesa metsé emachkuish nuna patañi uchijísh, tijajísh atsutnashit nunu diwinash umiktin ainawai. Múun tuajame "mantuash wajúk wetin pata ashi ñajumchatša pujusan antu pujutjai" tusa chichamkmauk ájumaish chichamnak kajimatu ajaku ainatsui nuninak besetnash emá ajaku anawai, nuwi nuna pachisan ujajme peg kakajum jinta áinjata nuniákam fina nugke uchijuish ayámjúka paan wetaitkuish wégaku uchijuish ukujkitin amí.